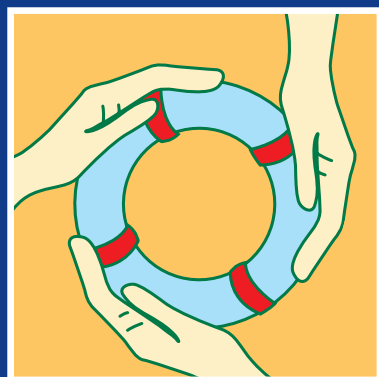

Anna Banaszak-Dankowska, Barbara Bąbska,
Anna Dunajska, Joanna Jakubowska, Paweł Jordan,
Aleksandra Kowalska, Beata Romaszekiewicz,
Tomasz Schimanek, Andrzej Stawicki

Praca socjalna w środowisku lokalnym

Praktyczne informacje na temat edukowania
i aktywizowania społeczności lokalnej

Copyright © 2005

Wydawnictwo Verlag Dashofer Sp. z o.o.

ul. Senatorska 12, 00-082 Warszawa

tel.: (022) 559 36 00 do 05, faks: (022) 829 27 00, 829 27 27

www.dashofer.pl

Redaktor odpowiedzialny: Izabela Weber-Rogowska
e-mail: weber@dashofer.pl

Opracowanie edytorskie: Marta Radwan-Röhrenschef
Maria Bucka

Skład: Dariusz Ziach

Druk: GARMOND

ISBN 83-88285-88-2

Wszelkie prawa zastrzeżone, prawo do tytułu i licencji jest własnością Dashöfer Holding Ltd. Kopiowanie, przedrukowywanie i rozpowszechnianie całości lub fragmentów niniejszej publikacji, również na nośnikach magnetycznych i elektronicznych, bez zgody Wydawcy jest zabronione. Ze względu na stałe zmiany w polskim prawie oraz niejednolite interpretacje przepisów Wydawnictwo nie ponosi odpowiedzialności za zamieszczone informacje.

Spis treści

1. Wprowadzenie	7
1.1. Pojęcie i metody pracy socjalnej	7
1.2. Pracownik socjalny jako animator społeczny.....	10
2. Dlaczego trzeba działać – kształtowanie tożsamości społecznej jako podstawa budowania społeczeństwa obywatelskiego	15
3. Organizowanie społeczności lokalnej – metoda pracy socjalnej... 25	
3.1. Opis metody	25
3.2. Kwalifikacje organizatora społeczności lokalnej	28
3.3. Wiedza wymagana w pracy ze społecznością lokalną	31
3.4. Etapy pracy ze społecznością lokalną	32
4. Organizowanie społeczności lokalnej w praktyce	45
4.1. Centrum innowacji społecznej SIC!	45
4.1.1. Cel i zakres działania	45
4.1.2. Przykłady wspierania przez Centrum Inicjatyw Społecznych SIC! lokalnych inicjatyw aktywizowania społeczności lokalnej	48
4.2. Doświadczenia z realizacji projektu Główna w Poznaniu ...	50
4.2.1. Projekt MATRA COP w Poznaniu	50
4.2.2. Realizacja projektu Główna	52
4.3. Gdański model pracy socjalnej w środowisku lokalnym	67
4.3.1. Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych do roku 2015	67

4.3.2.	Geneza rozwoju animacji społecznej w Miejskim Ośrodku Pomocy Społecznej w Gdańsku	67
4.3.3.	Koordinacja pracy socjalnej w środowisku lokalnym – organizator społeczności lokalnej.....	71
4.3.4.	Certyfikat jakości	76
4.3.5.	Praca za pomocą projektów socjalnych.....	78
4.4.	Wyzwania środowiskowej pracy socjalnej – polski model Centrum Aktywności Lokalnej.....	88
4.4.1.	Ku wspólnocie mieszkańców	88
4.4.2.	Stowarzyszenie Centrum Wspierania Aktywności Lokalnej CAL (www.cal.ngo.pl)	96
4.4.3.	Przykłady działań całowskich w Radomiu – aktywizacja w mieście i na wsi	99
4.4.3.1.	Centrum Aktywności Lokalnej szansą dla ośrodków pomocy społecznej – z doświadczeń Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Radomiu.....	99
4.4.3.2.	Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Słupnie jako Centrum Aktywności Lokalnej – działania na wsi	108
4.5.	Działania na rzecz aktywizacji osób i społeczności lokalnych – jak to robią organizacje pozarządowe	115
4.5.1.	Przyczyny potrzeby aktywizacji osób i społeczności	115
4.5.2.	Rola i funkcje organizacji pozarządowych	118
4.5.3.	Specyfika działania organizacji pozarządowych – projekty	120
4.5.4.	Co pomaga aktywizować społeczności lokalne? – z doświadczeń programu „Działaj Lokalnie”..	124

Autorzy

Anna Banaszak-Dankowska (rozdz. 4.2).

Barbara Bąbska (rozdz. 4.4.1-4.4.3) – socjolog o specjalności praca socjalna; główny specjalista – zastępca kierownika Działu Pracy Socjalnej oraz kierownik Zespołu ds. Strategii i Doradztwa Metodycznego w Miejskim Ośrodku Pomocy Społecznej w Radomiu; trener i ekspert Stowarzyszenia Centrum Wspierania Aktywności Lokalnej; uhonorowana nagrodą specjalną Ministra Pracy i Polityki Społecznej za realizację projektu CAL w MOPS Radom.

Anna Dunajska (rozdz. 1.1-1.2; 4.3.1-4.3.5) – organizator społeczności lokalnej; pedagog resocjalizacji, absolwentka Uniwersytetu Gdańskiego, Medycznego Studium Zawodowego – Wydział Pracowników Socjalnych w Gdańsku; w 1998 r. ukończyła specjalizację I stopnia w zawodzie pracownik socjalny; w obszarze pomocy społecznej pracuje od 1995 r.; w strukturach MOPS Gdańsk pracuje na stanowisku starszego pracownika socjalnego – organizatora społeczności lokalnej; autorka nagrodzonego projektu utworzenia wolontariatu działającego przy MOPS Gdańsk oraz autorka i realizator projektów „Starszy Brat Starsza Siostra”, „Przyjaciel czyli wolontariusz w domu małego dziecka”, „Senior Kontra Komputer”, „Junior”, „Wiedotrening komunikacji”; otrzymała nagrody Ministra Pracy i Spraw Socjalnych oraz Urzędu Wojewódzkiego i MOPS Gdańsk.

Joanna Maria Jakubowska (rozdz. 4.4.1-4.4.3) – psycholog społeczny i kliniczny; mediator; kierownik Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej w Słupnie; wiceprezes Stowarzyszenia na rzecz Społeczności Lokalnej; kurator społeczny; od 10 lat związana z pomocą społeczną na szczeblu wojewódzkim, miejskim i gminnym.

Paweł Jordan (rozdz. 4.4.1-4.4.3) – polityk społeczny, konsultant i trener dla organizacji pozarządowych i struktur publicznych; jeden z inicjatorów i współorganizatorów Biura Obsługi Ruchu Inicjatyw Społecznych BORIS i sieci Centrów Wspierania dla Organizacji Pozarządowych SPLOT; Centrum Wolontariatu w Warszawie i sieci Centrów Wolontariatu w Polsce; Sieci Funduszy

Lokalnych w Polsce; Biur Porad Obywatelskich; Stowarzyszenia Trenerów Organizacji Pozarządowych; Centrów Aktywności Lokalnej i wielu innych inicjatyw; autor książek na temat budowania zespołu, wolontariatu i rozwoju lokalnego.

Aleksandra Kowalska (rozd. 2; 3; 4.1 i 4.2) – socjolog i pracownik socjalny, dyrektor Centrum Innowacji Społecznej SIC!, specjalista w zakresie tworzenia programów i strategii rozwiązywania problemów społecznych, specjalista do spraw funduszy europejskich; doświadczony organizator społeczności lokalnej, koordynator projektów aktywizowania społeczności lokalnej w Centrum Innowacji Społecznej SIC!; w latach 1998-2003 – główny specjalista w Miejskim Ośrodku Pomocy Rodzinie w Poznaniu, koordynator miejskiego programu przeciwdziałania bezdomności.

Beata Romaszkiwicz (rozd. 1.1-1.2; 4.3.1-4.3.5) – socjolog, absolwentka Wydziału Nauk Społecznych na Uniwersytecie Gdańskim, specjalizacja – praca socjalna; w obszarze pomocy społecznej pracuje od 1998 r.; w strukturach MOPS Gdańsk pracuje na stanowisku konsultanta w Wydziale Strategii i Rozwoju, jest współtwórczynią i współrealizatorką projektów finansowanych z funduszy Unii Europejskiej w obszarze polityki społecznej; od 2004 r. koordynator programu: Centrum Aktywności Lokalnej CAL w Gdańsku.

Tomasz Schimanek (rozd. 4.5) – zastępca dyrektora ds. programowych Akademii Rozwoju Filantropii w Polsce, członek Zarządu Forum Darczyńców w Polsce; współpracownik i ekspert programów pomocowych realizowanych w Polsce (PHARE, USAID); szkoleniowiec i doradca samorządów lokalnych, organizacji pozarządowych, przedsiębiorców i funduszy lokalnych w zakresie rozwoju współpracy między sektorem publicznym, organizacjami pozarządowymi a biznesem; autor i współautor wielu artykułów w prasie krajowej oraz książek, m.in. „Zasady i mechanizmy współpracy samorządu terytorialnego i organizacji pozarządowych”, „Organizacje pozarządowe partnerem samorządu terytorialnego”, „Wybrane aspekty bezzwrotnej pomocy zagranicznej dla Polski”, „Podatki a filantropia” i „Wolontariat w biznesie”.

Andrzej Stawicki (rozd. 1.1-1.2; 4.3.1-4.3.5) – pedagog społeczny, absolwent Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie; absolwent Studium Podyplomowego „Organizacja Pomocy Społecznej” na Uniwersytecie Gdańskim; w obszarze pomocy społecznej pracuje od 1994 r.; aktywnie działający w strukturach MOPS Gdańsk od roku 1995 do chwili obecnej w zakresie animacji społeczności lokalnych, jeden z pionierów CAL w Gdańsku Oruni; od 2003 r. pracuje na stanowisku pracownika socjalnego – organizatora społeczności lokalnej.

1. Wprowadzenie

(Anna Dunajska, Beata Romaszekiewicz, Andrzej Stawicki)

1.1. Pojęcie i metody pracy socjalnej

Nowa międzynarodowa definicja pracy socjalnej przyjęta została przez Zgromadzenie Ogólne Międzynarodowej Federacji Pracowników Socjalnych w Montrealu, w Kanadzie w lipcu 2000 r. Zgodnie z założeniami tej definicji praca socjalna jest to zawodowa działalność, która promuje społeczne zmiany, rozwiązywanie problemów we wzajemnych ludzkich relacjach oraz wzmocnienie i wyzwolenie ludzi w celu osiągnięcia przez nich dobrostanu. Praca socjalna to działanie, które jest realizowane na rzecz ludzi, w tym na rzecz pojedynczych osób, rodzin, grup oraz społeczności lokalnych.

**pojęcie pracy
socjalnej**

W zależności od rodzaju klienta określono trzy podstawowe metody pracy socjalnej, są to:

- 1) metoda prowadzenia indywidualnego przypadku,
 - 2) metoda pracy grupowej
- oraz
- 3) metoda środowiskowa – metoda organizowania społeczności lokalnej.

metoda prowadzenia indywidualnego przypadku Metoda prowadzenia indywidualnego przypadku polega na wspieraniu człowieka znajdującego się w trudnej sytuacji i wiąże się z prowadzeniem przez pracownika socjalnego działań dwutorowych: bezpośrednich, czyli ukierunkowanych na klienta i jego najbliższe otoczenie, oraz pośrednich, polegających na oddziaływaniu na klienta za pośrednictwem jego otoczenia, czyli środowiska lokalnego, w którym funkcjonuje.

metoda pracy grupowej Metoda pracy grupowej polega na spożytkowaniu grupy i stosunków wewnątrz grupowych w celu rozwoju jednostki oraz dopomagania grupie w jej rozwoju.

metoda środowiskowa Metoda środowiskowa (organizowania społeczności lokalnej), stanowiąca przedmiot tego opracowania, polega na uruchomieniu stałej lub cyklicznej akcji, której podmiotem działania jest określona grupa odbiorców, np.: osoby starsze, lub zjawisko, np.: czas wolny dzieci i młodzieży. W szerokim ujęciu metoda środowiskowa oznacza całościowe rozumienie środowiska lokalnego, pełną rejestrację jego problemów, kompleksowy i komplementarny system działań, podejmowanie pracy z intencją stałego działania i trwałego usuwania zagrożeń i niepożądanych zjawisk.

Przeobrażenia ustroju Polski doprowadziły do nowego pojmowania rozumienia pracy socjalnej, czego wyrazem jest nowa ustawa z dnia 12 marca 2004 r. (z późn. zm.). Ustawa ta definiuje pomoc społeczną jako instytucję polityki społecznej państwa, mającą na celu umożliwienie osobom i rodzinom przewyciężenie trudnych sytuacji życiowych, których nie są one w stanie pokonać, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości. Celem pomocy ma być zaspokojenie niezbędnych potrzeb życiowych osób i rodzin oraz umożliwienie im bytowania w warunkach odpowiadających godności człowieka. Pomoc społeczna powinna w miarę możliwości doprowadzić do usamodzielnienia osób i rodzin oraz do ich integracji ze środowiskiem.

Analizując termin środowisko lokalne można rozwinąć definicję w kierunku analizy m.in. pedagogicznej i socjologicznej. Środowisko życia człowieka od dawna interesuje naukowców. Pojęcie to jest jednak wieloznaczne, inne dla biologii, geografii, nauk społecznych. Środowisko społeczne, za Wroczyńskim, to ludzie i stosunki społeczne otaczające jednostkę¹, a jego podstawowe elementy to: rozmieszczenie ludności i gęstość zaludnienia, struktura zawodowa ludności, relacja poszczególnych grup wieku, poziom i struktura wykształcenia.

W kontekście analizy socjologicznej termin środowisko lokalne należy pojmować jako społeczność lokalną.

Określenie „społeczność lokalna” pochodzi z angielskiego słowa „Community” i oznacza swoisty układ lokalny, zbudowany z następujących elementów: przestrzeni terytorialnej, ludzi zamieszkujących tę przestrzeń, wzajemnych powiązań i zależności osób i instytucji. Wzajemności te umożliwiają wewnętrzną integrację w pewną całość i podejmowanie wspólnych działań w rozwiązywaniu lokalnych problemów, więzi – kulturowych i psychospołecznych, które łączą całość bądź część mieszkańców z daną strukturą społeczno-gospodarczą.²

Środowisko lokalne, czyli społeczność lokalna jest zatem *siecią osobistych powiązań, kontaktów grupowych, tradycji i wzorców zachowania, które powstają na konkretnym obszarze i w określonej sytuacji społeczno-gospodarczej*.³

Praca socjalna w środowisku lokalnym polega na zjednoczeniu i skoncentrowaniu wysiłków organizacji społecznych i publicznych na polepszeniu sytuacji społeczności lokalnej. Współcześnie środowiskowa działalność socjalna rozumiana jest jako:

¹ R.Wroczyński: Pedagogika Społeczna. PWN, Warszawa 1976, s.79.

² B. Lewenstein: Wspólnota społeczna a uczestnictwo lokalne. Warszawa 1999, s. 23.

³ B. Skrzypczak: Społeczności Lokalne – zmierzch czy renesans. Rocznik nr 6. BORIS, Warszawa 2001, s. 12.

- 1) proces edukacyjny dążący do upodmiotowienia ludzi i samopomocy;
- 2) metoda koncentracji na efektach;
- 3) ruch społeczny, niosący częstokroć niezadowolenie i bunt, lecz będący jednocześnie alternatywnym sposobem samoorganizacji obywateli.

Ostatecznym i nadrzędnym celem staje się stworzenie wspólnoty przez współdziałanie i aktywność wielu sił społecznych – zorganizowanie społeczności lokalnej.

Problem wpływu środowiska społecznego na jednostkę był wielokrotnie rozważany. Radlińska wychodziła z założenia, że w każdym środowisku tkwią siły społeczne mające wpływ na kształtowanie osobowości, a także na oblicze tego środowiska. Człowiek żyjąc w danym środowisku ma również na nie znaczny wpływ. Uruchamiając siły tkwiące w środowisku można życie danej społeczności ulepszyć przez przekształcanie⁴.

Poglądy te znajdują odzwierciedlenie w naszym współczesnym społeczeństwie. Wizja działania dla siebie i innych, będącego warunkiem polepszenia własnego życia w środowisku, jest wizją powoli wkraczającą w polską codzienność.

1.2. Pracownik socjalny jako animator społeczny

W obecnych realiach nowa rola pracownika socjalnego wykorzystującego wszystkie trzy metody, powinna być tworzona przez samych pracowników socjalnych przy pomocy ich zwierzchników. Jeżeli zapoznamy się z ogromem zadań, jakie stają przed pracownikiem socjalnym zrozumiemy, że nie jest to proste zadanie.

⁴ A. Kamiński: *Funkcje Pedagogiki Społecznej*. PWN, Warszawa 1980.

Do zadań pracownika socjalnego w zakresie pracy indywidualnej należą w szczególności:

- 1) dokonywanie analizy i oceny zjawisk, które powodują zapotrzebowanie na świadczenia z pomocy społecznej oraz kwalifikowanie do uzyskania tych świadczeń;
- 2) udzielanie informacji, wskazówek i pomocy w zakresie rozwiązywania spraw życiowych osobom, które dzięki tej pomocy będą zdolne samodzielnie rozwiązywać problemy będące przyczyną ich trudnej sytuacji życiowej; skuteczne posługiwanie się przepisami prawa w realizacji tych zadań;
- 3) pomoc w uzyskaniu dla osób będących w trudnej sytuacji życiowej poradnictwa dotyczącego możliwości rozwiązywania problemów i udzielania pomocy przez właściwe instytucje państwowe, samorządowe i organizacje pozarządowe oraz wspieranie w uzyskiwaniu pomocy.

Pracownik socjalny realizuje wymienione wyżej zadania w trakcie indywidualnej pracy z klientem (rodziną). Przeprowadzając wywiad środowiskowy, określa sytuację życiową klienta (stawia diagnozę), a także ustala wspólnie z zainteresowanym plan działań (zadań dla klienta), mający na celu poprawę jego sytuacji życiowej.

Zadania pracownika socjalnego w zakresie pracy środowiskowej polegają na:

- 1) pobudzaniu społecznej aktywności i inspirowaniu działań samopomocowych w zaspokajaniu niezbędnych potrzeb życiowych osób, rodzin, grup i środowisk społecznych;
- 2) współpracy i współdziałaniu z innymi specjalistami w celu przeciwdziałania i ograniczania patologii i skutków negatywnych zjawisk społecznych oraz łagodzeniu skutków ubóstwa;
- 3) inicjowaniu nowych form pomocy osobom i rodzinom mającym trudną sytuację życiową oraz inspirowaniu powołania instytucji świadczących usługi służące poprawie sytuacji takich osób i rodzin;

**zadania
pracownika
socjalnego
w zakresie
pracy indy-
widualnej**

**zadania
pracownika
socjalnego
w zakresie
pracy
społecznej**

- 4) współuczestniczeniu w inspirowaniu, opracowaniu, wdrożeniu oraz rozwijaniu regionalnych i lokalnych programów pomocy społecznej ukierunkowanych na podniesienie jakości życia.

Tak realizowane działania nie rozwiążą problemu, stanowią jedynie doraźną pomoc. Jeżeli weźmiemy powyższe zadania pod uwagę, wyzwania stojące przed pracownikiem socjalnym są rzeczywiście wyzwaniami na miarę XXI wieku, który jest wiekiem szczególnym. Mnogość dysfunkcji dotyczących osoby czy rodziny, liczne niedostosowania i patologie, niezaradność życiowa to codzienność, z którą spotykają się pracownicy socjalni.

**zadania
pracownika
socjalnego
w zakresie
pracy środo-
wiskowej**

Pracownik socjalny obecnie nie może być tylko biernym obserwatorem występujących w danym środowisku problemów, lecz musi stać się animatorem społecznym i opierać swą pracę o metodę animacji społecznej, która stanowi swoistą formę edukacji społeczności lokalnych.

Termin animacja pojawił się w literaturze francuskiej w latach sześćdziesiątych i swym znaczeniem obejmuje pojęcia (od łacińskiego – *anima*): ożywiać, nadawać żywotność, zachęcać, skłaniać do działania⁵.

Pracownik socjalny jako animator społeczny pełni wiele ról, łącząc w jednej osobie umiejętności, wiedzę i talent pedagoga, psychologa oraz twórcy. Animator to swoiste mobilne centrum inspiracji, które przenika do społeczności lokalnych, aby natchnąć je nową siłą działania i zarazić chęcią podejmowania wysiłku na rzecz samych siebie, swego najbliższego środowiska i jego mieszkańców. Animator przyczynia się do rozwoju społeczności lokalnych, wspierając ich aktywnych członków w budowaniu platformy dialogu społecznego, do którego zapraszani są przedstawiciele lokalnych instytucji, organizacji oraz indywidual-

⁵ J.Kargul: *Pedagogika Społeczna*, pod red. T. Pilch, I. Lepalczyk. Wydawnictwo Żak, Warszawa 1995, s. 273.

nych osób, zainteresowanych problemami lokalnymi. Pracownik socjalny jako animator inicjuje zawiązanie partnerskich relacji, pomaga w budowaniu koalicyjnych powiązań i stabilnego systemu komunikacji, wypracowując z grupą model działania dla danej społeczności. Ideą pracy animatora jest uruchomienie mechanizmów wspólnej aktywności partnerów, które doprowadzić mają do usamodzielnienia grupy, i rusza dalej ze swą misją „ożywiania” kolejnej społeczności.

Pracownik socjalny zanim przystąpi do działania w środowisku lokalnym – do organizowania społeczności lokalnej – musi dobrze poznać społeczność, z którą będzie pracował. Jego wiedza o danej społeczności powinna opierać się na solidnej analizie, w której należy zawrzeć następujące elementy:

- 1) charakterystykę geograficzną społeczności, tzn. granice terytorium, podziały administracyjne, zagospodarowanie przestrzenne, warunki mieszkaniowe, stan środowiska naturalnego itp.;
- 2) charakterystykę społeczności (struktura wieku, płci i wykształcenia, wielkość i struktura rodzin, struktura społeczno-zawodowa, struktura dochodowa, zdrowotność itp.);
- 3) charakterystykę społeczno-kulturową społeczności (historia, tradycje, wartości, autorytety, instytucje i organizacje społeczne, religijność, konflikty);
- 4) charakterystykę lokalnych i ponadlokalnych układów polityczno-administracyjnych (lokalne partie, wpływowe instytucje, sponsorzy);
- 5) charakterystykę sytuacji ekonomicznej społeczności w odniesieniu do regionu lub kraju, charakterystykę problemów społecznych.

Badania tych elementów powinny mieć charakter zespołowy, powinni w nich uczestniczyć przedstawiciele różnorodnych instytucji działających w środowisku zamieszkania, a także sami mieszkańcy. A to już punkt wyjściowy do partnerstwa i współpracy.